

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ БЕЗПЕКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ У ВІДПОВІДНОСТІ ДО СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF SECURITY ACTIVITIES OF ENTERPRISES ACCORDING TO THE SYSTEMS APPROACH

Потреба у формуванні сприятливих умов для ведення бізнесу через вплив значної кількості зовнішніх й внутрішніх загроз сприяла поступовому утвердженню важливості здійснення безпекової діяльності в межах кожного підприємства. Існуюча сьогодні орієнтація суб'єктів безпеки на захист корпоративних ресурсів та протидію загрозам не забезпечує необхідної стабільності господарської діяльності та стійкості підприємства як системи. Обґрунтовано, що попри активність у застосуванні системного підходу в питаннях забезпечення безпеки підприємства, окремі його позиції залишаються поза увагою. Відомі результати дослідження суті гомеостазу як механізму, що забезпечує підтримання життєздатності певної системи попри вплив середовища існування, можна вважати необхідною основою для покращення безпекової діяльності. Визначено й критично розглянуто параметри гомеостазу, які притаманні для різних систем, що сприяло створенню відповідних методичних засад для підтримання дієвості такого механізму в умовах підприємства як основи сталості його функціонування й розвитку.

Ключові слова: економічна безпека, безпекова діяльність, системний підхід, гомеостаз, динамічна рівновага, система.

The need to create favorable conditions for conducting business due to the influence of a significant number of external and internal threats contributed to the gradual establishment of the importance of security activities within each enterprise. The current orientation of security entities to the protection of corporate resources and countering threats does not ensure the necessary stability of economic activity and the stability of the enterprise as a system. It is substantiated that despite the activity in the application of the system approach in matters of ensuring the security of the enterprise, some of its positions remain neglected. The purpose of the research is to form an idea about the content of homeostasis as a component of a systemic approach, the application of which contributes to the improvement of safety activities in the conditions of a certain enterprise. For a wider application of the system approach, in particular in the part of maintaining the effectiveness of homeostasis, in the process of safety activities in relation to the enterprise, the following methods are applied: induction and deduction, comparison and systematization – in the study of the essential characteristics of the concept of "homeostasis"; synthesis and analysis – to compare the content of homeostasis, which takes place in different systems; morphological analysis – to clarify the parameters of homeostasis as a mechanism, the effectiveness of which must be enhanced by security subjects; graphic – for visual presentation of theoretical and methodical material; abstract-logical – for theoretical generalizations and research conclusions. The known results of the study of the essence of homeostasis as a mechanism that ensures the maintenance of the viability of a certain system despite the influence of the habitat can be considered a necessary basis for improving safety activities. The parameters of homeostasis, which are inherent in various systems, were determined and critically considered, which contributed to the creation of appropriate methodological principles for maintaining the effectiveness of such a mechanism in the conditions of the enterprise as the basis for the sustainability of its functioning and development. It is substantiated that homeostasis, which with certain differences exists in each system, allows maintaining a balanced state, but its effectiveness for Ukrainian enterprises in the current difficult business conditions requires additional attention from the security actors. The use of homeostasis as a mechanism ensures a more rational use of resources that are aimed at security activities, with the possibility of fulfilling the tasks assigned to security subjects.

Key words: economic security, security activity, system approach, homeostasis, dynamic balance, system.

УДК 658:65.012.8:339

DOI: <https://doi.org/10.32782/bses.79-17>

Равлінко З.П.

к.ю.н, керівник юридичного відділу,
ПП «Троянда-Захід»

Ravlinko Zoryana

PE «Trojanda-Zachid»

Постановка проблеми. Питання забезпечення економічної безпеки підприємства на рівні достатньому для провадження ефективної господарської діяльності й формування необхідного ресурсного забезпечення для його розвитку уже традиційно розглядається в безпекознавстві із застосуванням системного підходу. Зазначене уможливує побудову ієрархічної структури системи економічної безпеки та її інтеграцію в діяльність підприємства із концентрацією уваги на проблематиці основних функціональних складових. Виникнення й вплив дестабілізуючих факторів розглядається як взаємодія підприємства й зовнішнього середовища та внутрішні процеси спровоковані необхідністю реалізації економічних інтересів. Фактично йдеться про констатацію фактів без намагання зрозуміти

природу таких змін, тобто вивчення механізмів трансформації підприємства як відкритої динамічної нелінійної соціально-економічної системи. Такий глибинний пошук можливий через зосередження уваги на розгляді дій суб'єктів безпеки стосовно підтримання динамічної рівноваги через гомеостаз. Така позиція дозволяє поглибити методологічні засади безпекової діяльності шляхом виходу за рамки традиційної протидії загрозам, а відтак створити передумови для поступальної еволюції підприємства в поточних складних умовах господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основою розгляду методологічних засад застосування гомеостазу в безпековій діяльності стали наукові напрацювання широкого кола дослідників,

зокрема таких як К. Бернар, В. Глушков, В. Демиденко [1], У. Ешбі, В. Кеннон, Г. Ліхоносова [2], С. Попов [3], С. Стаффорд, К. Шеннон та інші. Кожен із названих дослідників розглядав гомеостаз стосовно інших систем, тим самим поглиблюючи розуміння його суті як механізму, що сприяє максимально довгому підтриманню життєздатності й поступальній еволюції попри вплив зовнішнього середовища.

Постановка проблеми. Формування уявлення про зміст гомеостазу як складової системного підходу, застосування якого сприяє покращенню безпекової діяльності в умовах певного підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зважаючи на фактичне домінування системного підходу в безпекознавстві, нами не будуть з'ясовуватися певні еволюційні моменти щодо суті його формування й базових засад застосування, а увага буде зосереджено безпосередньо на гомеостазі.

К. Бернару, як першому досліднику, належить ідея існування внутрішніх механізмів (біологічних), дія яких уможливорює збереження постійності організму попри вплив зовнішніх збудників. Продовженням досліджень в цій сфері стала конкретизація В. Кенноном такого механізму як гомеостаз (з грецького перекладається як «подібність», «схожість», «нерухомість»), який в його розумінні являв собою «...рухомо-рівноважний стан будь-якої системи, що зберігається шляхом її протидії факторам зовнішнього та внутрішнього середовища, що порушують такий її стан» [2, с. 93]. Хоча початково гомеостаз визначався стосовно біологічних систем, зокрема й людини, але уже первинні уявлення про його зміст доводять можливість практичного застосування й стосовно соціально-економічних систем, тобто підприємства.

Подальшому вивченню гомеостазу сприяли наукові роботи кібернетиків, які послуговуючись технічними засобами намагалися вивчити внутрішні механізми складних систем, які забезпечують їх існування. У. Ешбі одним із перших описав модель, яка визначає зміст процесів зміни складної системи при впливі на окремі її складові та відновлення стабільності за рахунок активізації інших елементів. До інших результатів роботи кібернетиків, серед яких також доцільно відзначити К. Шеннона й В. Глушкова, стало доведення, що: гомеостаз має місце не лише в біологічних системах, але проявляється і в соціальних й економічних системах; гомеостаз різних систем має одну природу, що уможливорює перехресне запозичення кращих практик; в складних небіологічних системах гомеостаз супроводжується також наявністю конфліктів, конкуренції, відмінностями в цілях кожної складової, що ускладнює процес моделювання такого процесу.

Міждисциплінарність гомеостазу спровокувало одночасне існування двох загальних підходів у його розумінні. Перший, який можна визначити ще як «вузький», передбачає розуміння суті цього поняття із максимальним наближенням до стійкості, тобто незмінності, що проявляється у відповідності усіх показників «нормативним» значенням. Теоретично такий гомеостаз може існувати стосовно систем із обмеженим обміном речовиною й енергією із зовнішнім середовищем, коли параметри життєздатності підтримуються в автоматичному режимі, тобто без коригування стосовно факторів впливу. Інший підхід – «широкий» – знайшов застосування стосовно складних систем, коли як стабілізацію розглядають не процес, а стан, при цьому розуміючи необхідність системи реагувати на зміни зовнішнього середовища. Стійкість розглядається стосовно внутрішньої структури та умов збереження існування, зокрема і за рахунок внесення змін у поведінку. Можна стверджувати, що «широкий» підхід набув більшого поширення, зокрема за рахунок можливості самозбереження будь-якої системи в умовах сучасних складно прогнозованих й динамічних змін середовища існування.

В економіці, зокрема на мікрорівні, питання функціонування механізму гомеостазу розглядається опосередковано, тому початково процитуємо кілька визначень з інших галузей науки. Так, С. Попов стосовно біологічних систем розглядає гомеостаз як «...відносну сталість внутрішнього середовища організмів та систем у процесі їх функціонування та при наявності зовнішніх чи внутрішніх збуджень» [3, с. 93], а також доводячи, що ця здатність живого організму формується за рахунок внутрішньої автономності та спроможності стабілізувати ситуацію за рахунок існуючих резервів. Хоча позиція С. Попова стосується біологічних систем, але важливими є акценти на необхідність зосередження уваги на внутрішньому середовищі задля спроможності гасити зовнішні коливання, що близьке до проблематики безпекової діяльності. Філософське тлумачення гомеостазу можна проілюструвати трактуванням, у відповідності з яким під цим поняттям розуміють «...механізм саморегуляції систем, який базується на принципі зворотного зв'язку і допомагає підтримувати функціонування системи» [4, с. 167]. З позиції філософії дієвість такого механізму має обмеженість рівнем відхилень основних параметрів системи від їх рівноважного стану, зокрема С. Стаффорд вважав, що такий умовний поріг складає орієнтовно середнє значення в межах від мінімального до максимального. В соціології досліджуване поняття трактується як «...явище, що характеризує дію механізму постійного відтворення усталеного стану структури та функцій соціальної системи або її підсистем в умовах змін,

що можуть зумовити в них дисфункції та структурні зрушення» [1, с. 110]. Розуміння гомеостазу стосовно соціуму дещо різниться у порівнянні із біологічними системами. Зовнішні фактори, зокрема у вигляді посилення тиску природнього середовища, провокують порушення рівноваги в суспільстві, реакція на що може бути у вигляді внутрішніх змін задля пристосування та/або протидія із впливом на джерело таких факторів. Така позиція також цікава, адже безпекова діяльність підприємства не повинна обмежуватися лише внутрішніми процесами, а може передбачати активність і щодо суб'єктів зовнішнього середовища [5; 6, с. 56].

Факт відмінності у розумінні гомеостазу в різних системах також знаходить підтвердження і стосовно економіки, зокрема щодо функціонування окремих підприємств. Г. Ліхоносова вважає гомеостаз «...одним із основних показників стабільного функціонування та навіть можливостей подальшого розвитку підприємства, який у фактичному виразі є показником обсягу товарно-грошових потоків, які підприємство здатне пропустити через власні виробничі потужності за одиницю часу» [2, с. 94]. Погоджуючись із пріоритетністю підтримання дієвості гомеостазу в умовах кожного підприємства, вважаємо, що розгляд його виключно через товарно-грошові потоки є доволі вузьким. З позиції безпекової діяльності такими індикаторами повинні бути усі ключові параметри функціонування підприємства, зокрема в розрізі основних функціональних складових економічної безпеки підприємства, а також зовнішнього середовища для відстеження, прогнозування та своєчасного реагування на зміни, що порушують межі динамічної рівноваги та вказують на ймовірність руйнування цілісності системи. Як ще одну позицію Г. Ліхоносової, яка заслуговує на увагу, можна вважати обґрунтування створення в умовах підприємства певного механізму, наявність якого повинна забезпечити дієвість гомеостазу. Науковець такий механізм окреслює як гомеостат, який являє собою «...відповідний комплекс систем управління підприємством з урахуванням можливостей та потреб працівників» [2, с. 94]. В черговий раз можна погодитися із необхідністю створення такого механізму, але дискусійними є його складові й процес функціонування, оскільки розглядаються два компоненти, тобто керівництво та працівники підприємства, взаємодія між якими зводиться до керівного впливу. На нашу точку зору, таке розуміння гомеостазу є доволі звуженим, зокрема з позиції безпекової діяльності. Вважаємо, що складовими такого механізму повинні стати усі об'єкти та суб'єкти безпеки, тобто внутрішні та зовнішні, виходячи і з ієрархічного зв'язку в межах економічної безпеки. Обов'язковим елементом такого механізму повинен бути також

зворотній зв'язок, який можна вважати інструментом саморегулювання системи, що сприяє отриманню інформації про результати керуючого впливу із подальшим його корегуванням. Доцільно також згадати про практичну реалізацію такої характеристики гомеостазу як прагнення досягнення й підтримки рівноваги в ієрархічній площині, що спостерігається відносно біологічних систем. Тобто, гомеостаз стосовно системи вищого порядку забезпечує підтримку аналогічних процесів в межах кожної системи нижчого порядку. У нашому розумінні зазначене стосується безпекової діяльності стосовно економічної безпеки держави, що стабілізує ситуацію в національній економіці, а відтак й знижує турбулентність змін щодо безпекової діяльності кожного підприємства.

Спільна природа гомеостазу незалежно від характеру системи сприяє розгляду позиції біологів стосовно його зв'язку із адаптацією. Згаданий вище У. Кенон доводив, що гомеостаз являє собою «...спадково закріплені адаптації організму до звичних умов оточуючого середовища» [1, с. 110]. Йдеться про те, що в окремих моментах система може відхилитися від стану рівноваги на стільки, що стабілізація буде потребувати внутрішніх структурних та функціональних змін. Математичне моделювання таких процесів було здійснено У. Ешбі на основі побудованої ним технічної моделі. Практична реалізація здатності біологічної системи підтримувати рівновагу шляхом адаптації простежується в сучасних високотехнічних пристроях, зокрема штучному серці, легенях, нирках тощо. Така практика може бути застосована і стосовно безпекової діяльності, коли окремі функції будуть передані на аутсорсинг зовнішнім суб'єктам безпеки.

Узагальнюючи розгляд гомеостазу як складової системного підходу доцільно акцентувати на кількох важливих моментах, які складають основу методичних засад безпекової діяльності (рис. 1).

Наша позиція полягає в тому, що створення необхідних умов для дієвості гомеостазу покликано сприяти підтриманню безпеки із незначними витратами (меншими за величиною, у порівнянні із ситуацією високої нестабільності у функціонуванні), при цьому формуючи необхідні передумови для реалізації економічних інтересів.

Узагальнюючи можна стверджувати, що розгляд гомеостазу як саморегульованого механізму існування й розвитку системи змінює безпекову діяльність шляхом більш повного використання внутрішнього потенціалу та водночас дозволяє підтримувати динамічну рівновагу шляхом застосування превентивних заходів, що є на порядок раціональнішим у порівнянні із варіантом протидії загрозам та ліквідації наслідків їх негавтивного впливу.

Рис. 1. Параметри застосування гомеостазу в безпековій діяльності підприємства

Джерело: сформовано автором

Висновки з проведеного дослідження.

Покращення безпекової діяльності в умовах українських підприємств уможливує стабілізацію ситуації, реалізацію адаптаційних процедур та підтримку їх господарської діяльності попри складні умови функціонування. Досягнення дієвості гомеостазу на основі вивчення його природи в інших системах повинно сприяти підтриманню динамічної рівноваги підприємства. Поруч з цим такий механізм є лише одним із інструментів, що дозволяє еволюціонувати підприємству в умовах складно контрольованої зміни середовища функціонування. Суттєвий дисбаланс, який, для прикладу, був спровокований COVID-19 та військовими діями, вимагає створення ширшого переліку актуальних інструментів безпекової діяльності, зокрема на основі синергетичного підходу, що повинно стати об'єктом подальших досліджень.

їни. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2019. № 3. С. 109–155.

2. Ліхоносова Г. С. Доцільність регулювання гомеостазу соціально-економічного відторгнення на підприємствах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Вип. 20. С. 92–96.

3. Попов С. М. Гомеостаз в механізмі зворотних зв'язків біологічних, технічних і соціальних систем. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2011. № 958. С. 92–101.

4. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. 751 с.

5. Штангрет А. М., Караїм М. М., Штангрет І. А. Інтенсифікація управління економічною поведінкою підприємства: безпекові засади. *Ефективна економіка*. 2020. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7857> (дата звернення: 01.03.2022).

6. Штангрет А. М., Шляхетко В. В. Інтелектуалізація управління безпековою діяльністю підприємства. *Причорноморські економічні студії*. 2021. № 67. С. 54–59.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Демиденко В. О. Гомеостаз у теорії та практиці муніципального права як комплексної галузі Укра-

REFERENCES:

1. Demydenko V. O. (2019) Homeostaz u teorii ta praktytsi munitsypalnoho prava yak kompleksnoi haluzi

Ukrainy [Homeostasis in the theory and practice of municipal law as a complex branch of Ukraine]. *Filosofski ta metodolohichni problemy prava*, no. 2, pp. 109–155.

2. Likhonosova H. S. (2018) Dotsilnist rehuliuvan-
nia homeostazu sotsialno-ekonomichnoho vidtorhnen-
nia na pidpriemstvakh [The expediency of regulating
the homeostasis of socio-economic rejection at enter-
prises]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho
universytetu*, vol. 20, pp. 92–96.

3. Popov S. M. (2011) Homeostaz v mekhanizmi
zvorotnykh zviazkiv biolohichnykh, tekhnichnykh i sot-
sialnykh system [Homeostasis in the feedback mech-
anism of biological, technical and social systems].
*Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni
V. N. Karazina*, no. 958, pp. 92–101.

4. Shynkaruk V. I. (ed.) (2002) *Filosofskyi entsyk-
lopedychnyi slovnyk* [Philosophical encyclopedic dic-
tionary]. Kyiv: Abrys. (in Ukrainian)

5. Shtanhret A. M., Karaim M. M., Shtanhret I. A.
(2020) Intensyfikatsiia upravlinnia ekonomichnoiu pove-
dinkoiu pidpriemstva: bezpekovi zasady [Intensification
of management of economic behavior of the enterprise:
safety principles]. *Efektivna ekonomika (electronic jour-
nal)*, no. 5. Available at: [http://www.economy.nayka.com.ua/
?op=1&z=7857](http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7857) (accessed 01 March 2023).

6. Shtanhret A. M., Shliakhetko V. V. (2021) Intel-
ektualizatsiia upravlinnia bezpekovoiu diialnistiu pidpr-
yemstva [Intellectualization of management of security
activities of the enterprise]. *Prychornomorski ekonom-
ichni studii*, no. 67, pp. 54–59.